

Лариса Довга

МЕТОДОЛОГІЧНІ РОЗДУМИ ПРО ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ»

Питання про доцільність обов'язкового викладання дисциплін гуманітарного циклу для студентів усіх спеціальностей давно дискутують українські освітяни, а відповіді на нього бувають діаметрально протилежними: від заперечення самої можливості впровадження/збереження цих дисциплін як обов'язкових (вони, мовляв, тільки відволікають від оволодіння обраним фахом) до ствердження того, що ці дисципліни вкрай необхідні (бо без їх вивчення студенти не стануть ані добрими фахівцями, ані свідомими громадянами Української держави)¹. Не зосереджуватимусь на цих дискусіях, позаяк переконана, що правда, як зазвичай, лежить десь посередині, а важливість певної дисципліни в освітніх програмах визначає не її назва, а контент та засади викладання.

Власне проблемам контенту та методології викладання курсу «Історія української культури» присвячено цю статтю. Додам, що мої пропозиції спираються на власний досвід читання цього курсу студентам різних (гуманітарних і негуманітарних) спеціальностей. Наведена тут для прикладу тематична організація дидактичного матеріалу відповідає 120 год. загального обсягу курсу (для спеціальностей «історія»

¹ З дискусіями на цю тему можна ознайомитися на порталі: Вища школа і наука України: розпад чи розквіт (<https://www.facebook.com/groups/261451893969652/>).

та «філософія»), з них 28 лекційних, 14 семінарських, 78 самостійної роботи².

Мета, завдання, об'єкт і предмет курсу

Аби навчальна дисципліна була для студентів цікавою, а час, присвячений її вивченню, вони не вважали даремно витраченим, викладач мусить спершу собі, а потім своїм слухачам пояснити, навіщо їм потрібен відповідний предмет, де і як їм знадобляться отримані знання. Таке пояснення має бути максимально простим і привабливим, а обіцянки у графі робочої програми «після вивчення курсу ... вміти/знати» реалістичними й досяжними з погляду того-таки студента. На жаль, любов до пафосних фраз і вселенського масштабу поставлених наукових/навчальних цілей, що її віддавна культивують в українській гуманітаристиці, не сприяє ані простоті формулювань, ані реалістичності поставлених завдань: сьогоднішня прагматична молодь не готова прямувати до мети, апріорі недосяжної.

Щоб не виглядати голослівною, наведу декілька прикладів з відносно нових підручників «Історія української культури», рекомендованих МОН України. В одному з них мовиться, що метою викладання є:

«Формування у майбутніх фахівців адекватної моделі вітчизняної культури, оскільки лише вона може забезпечити успішну орієнтацію і толерантне співіснування серед політичних, конфесійних та інших соціокультурних відмінностей у процесі розбудови правової держави. Важливим вектором розвитку у даному напрямку є підготовка кадрів усіх спеціальностей з відповідною культурологічною готовністю, що забезпечить для України величезний резерв та потенціал у демонстрації взірців демократичної культури та цінностей громадянського суспільства»³

² Тут варто зауважити, що курси «Історії української культури» з суттєво меншою кількістю годин об'єктивно, в силу браку часу, зводяться до озвучування певної кількості загальників, які мало що дають студентам в плані осмислення матеріалу дисципліни. Тому погоджуюся із тими, хто вважає, що такого типу курси краще зовсім вилучити із навчальних програм, аніж неминуче займатися профанацією.

³ Історія української культури: Навчальний посібник / За ред. д. філос. н. О.Ю. Павлової. – К.: Центр учбової літератури, 2012. С. 6.

У ще одному підручнику студентам-стоматологам (!) обіцяють, що вивчення «Історії української культури» дозволить їм оволодіти «основними термінами та поняттями культури на рівні відтворення, тлумачення та використання як у повсякденному житті, так і у професійній [виділено мною. – Л.Д.] діяльності»⁴.

Детально ці та ще низку химерних «цілей» і «задач» курсу «Історія української культури» мені вже доводилося аналізувати⁵, тому не буду зупинятися на цьому довше. Зазначу тільки, що, сформульовані у такий спосіб, вони вочевидь є недосяжними (бо позбавлені сенсу), а головне – не мотивують до освоєння дисципліни, радше викликають спротив. Відтак, її слухання/вивчення зводиться до формального «відбування повинності», яке не дає студентам нічого корисного, натомість формує стійку нехоть до української культури, а потенційно – до всього українського.

Отож варто, мабуть, піти іншим шляхом – запропонувати досягнути та привабливу мету, поставити прагматичні задачі й збудувати курс так, аби він став цікавим, а не просто «обов'язковим». Способів постановки зрозумілих, досяжних і привабливих в очах сучасної молоді мети й завдань курсу може бути чимало. Не претендуючи на універсальність, поділюся власним досвідом. Утім, перш ніж визначитися з метою та завданнями курсу, треба бодай у загальних рисах окреслити, про що він буде. Узагальнену інформацію про це дають формулювання його об'єкта та предмета. Якщо «культуру» трактувати в її антропологічному вимірі, а до поняття «українська» включати не тільки етнічно українське, а й усі культурні процеси, що відбувалися/тривали на історичних теренах сучасної України, то:

об'єктом курсу «Історія української культури» є процес становлення та історичної трансформації комплексу притаманних українському соціуму матеріальних, духовних, інтелектуальних та емоційних рис,

⁴ Дроздова О. В. Історія української культури: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни студентами I курсу стоматологічного та медичного факультетів. Полтава: Українська медична стоматологічна академія, 2010. С. 3.

⁵ Див.: Довга Л. Посібник із курсу «Історія української культури»: питання до дискусії // Філософська думка. 2016, № 3. С. 74–89.

які, коли їх розглянути з історичної перспективи, складаються у єдиний культурний феномен, що включає в себе не лише різні види мистецтва, а й спосіб життя, правила співіснування, систему цінностей, традицій, вірувань тощо;

предметом цієї навчальної дисципліни мають бути артефакти української культури: вербальні, візуальні, музичні джерела, на прикладі яких можна простежити ієрархію віртуальних цінностей, етичні та естетичні пріоритети, характерні для мешканців України в різні історичні періоди, а також напрями політичної думки, стан реалігійної свідомості, рівень розвитку науки, літератури, мистецтва тощо.

Окресливши у такий спосіб коло проблем, про які піде мова у курсі, можна перейти до формулювання його мети та завдань, задля чого на-самперед варто відмовитися від народницько-романтичного погляду на українську націю як на селянську, на українську еліту як на колаборантів, а на українську культуру як культуру простолюду, в чому, буцімто, й полягає її унікальність. Це означає, що не варто ані педалювати на пошукові/засудженні «зради/зрадників» чи тих, хто винен в «історичних невдачах українців», ані абсолютизувати «народну» (тобто притаманну простолюдові) культуру/мистецтво. Гадаю також, що час відмовитися від романтично-народницько-радянської концепції, згідно з якою тільки «поєднаний з народом» інтелігент, митець, критик, педагог чи політичний діяч володіють «істинним» знанням про те, як правильно жити/думати/писати, і мають не лише право, а й високий громадянський обов'язок «навчати» цьому чи «виховувати» відповідно до потреб тих чи тих ідеологій, партій, стереотипних норм тощо. Простіше кажучи, треба усвідомити, що викладач працює з дорослими людьми, а відтак не зобов'язаний нікому нав'язувати певну систему цінностей, хоч він і може виділяти щось із них як соціально чи національно значуще.

Позбувшись цих атавізмів, можна: передусім, впровадити у розповідь необхідний елемент модерності, відкритості та «оптимізму», зробивши курс, по-перше, більш відповідним до інтелектуальних запитів сучасності, а по-друге, суттєво спростивши мету викладання. Маю на увазі, що, замість нав'язування студентам «гідних життєвих цілей» чи відповідних поведінкових кліше, варто зосередитися на:

мети, котра полягає у тому, аби викликати у студентів зацікавлення українською культурою та надати їм початкові навички осмислення культурно-історичних процесів

та

завданні, яке полягає в тому, аби на підставі сучасних напрацювань вітчизняної та зарубіжної науки дати студентам достатній обсяг систематизованої інформації та ключ до її осмислення, що надалі дозволить їм формувати власне уявлення про становлення й розвиток української культури, а також допоможе переглянути деякі застарілі кліше й оцінки, засвоєні зі шкільних підручників, засобів масової інформації тощо.

Досягнення поставлених мети та завдань передбачає здійснення декількох кроків:

- 1) пояснити основні поняття культурології, зокрема «культура», «історія культури», «культурно-історична епоха», «стиль», «національна культура»;
- 2) показати органічний зв'язок розвитку української культури з культурами європейського Заходу;
- 3) ознайомити з основними щаблями розвитку української культури та її найбільш яскравими явищами;
- 4) упродовж семінарських занять навчити: порівнювати різні культурні явища/феномени; осмислювати та оцінювати інформацію про них; вибудовувати власні висновки; реагувати на спірні питання; провадити дискусії, толеруючи розбіжні точки зору.

Методологія формування контенту

Методологія проходження щойно згаданих «кроків» потребує окремих пояснень. Однією з найскладніших проблем, з якою стикається викладач історії культури, є потреба «ущільнення» матеріалу, надто різнопланового та великого за обсягом, аби розглянути його впродовж відведених на це академічних годин. Гадаю, тут неможливо знайти універсальний принцип відбору матеріалу, адже він мав би трохи змінюватися залежно від кількості аудиторних занять, рівня компетенцій викладача та зацікавлень аудиторії (наприклад, курс, адресований гуманітаріям, вочевидь має відрізнятися від адресованого студентам технічних чи природничих спеціальностей). Утім, певні підходи, які допоможуть

вибрати доцільний спосіб формування змісту дисципліни, запропонувати можна. До тих, що вже апробовані та видаються найпродуктивнішими, належать:

1) Міждисциплінарний підхід, зокрема оминання інформації, яку студенти вже отримали, слухаючи суміжні дисципліни, зокрема «Історію України»;

2) Проблемний підхід, тобто уникання надмірної деталізації матеріалу. Цього можна досягнути без шкоди для цілості курсу, коли брати за основу:

- погляд на культуру крізь призму явищ принципової значимості, які не тільки були важливими/характерними для того чи того періоду (культурно-історичної епохи), але й справили суттєвий вплив на подальше формування/тривання української культури;
- погляд на культуру крізь призму віртуальних цінностей (моральних, суспільних, політичних), властивих спільноті у різні проміжки часу.

Деякого «скорочення» курсу можна досягнути й тим, що викладач не концентруватиме спеціальної уваги а) на культурологічних концепціях та аналізі притаманних західній культурі культурно-історичних епох і художніх стилів; б) при розгляді історичного тла зупинятиметься лише на знакових подіях, що суттєво вплинули на вектори розвитку культури; в) провадитиме аналіз художніх артефактів вибірково – лише для ілюстрування певної естетичної концепції або морально-етичної чи світоглядної парадигми; г) уникатиме перелічення дат та імен, натомість зупинятиметься на глибшому аналізі здобутків видатних творців.

Оскільки українська культура розвивалася не ізольовано, а була органічно пов'язана з культурами сусідніх країн, то і її історію слід розглядати у загальноєвропейському, в т. ч. візантійському та слов'янському, цивілізаційному контекстах.

До практичних засобів «скорочення» курсу належить і те, що його варто модифікувати залежно від рівня знань та зацікавлень студентів. З метою виявлення цих параметрів після вступної лекції викладачеві доцільно провести анонімне письмове опитування на тему

«Який період в історії української культури Вам видається найбільш цікавим і чому?». Враховуючи його результати, викладач може без зміни структури курсу скоротити одні та поглибити інші теми, передбачені програмою, і тим самим зробити його привабливішим для конкретної аудиторії.

До важливих сучасних постулатів викладання, як відомо, належить відмова від застарілої освітньої концепції, згідно з якою викладач передає студентам знання у готовому вигляді, а студенти зобов'язані його механічно засвоїти/відтворити. Аби перейти до нової освітньої моделі, викладач має представити студентам не готове знання, а основні блоки інформації, її джерела та інструменти їх опрацювання, тобто навчити самостійно аналізувати цю інформацію та формулювати власні висновки. З цією метою ті питання, що їх добре висвітлено в навчальній/науковій літературі, доцільно розкривати на лекціях стисло та пропонувати студентам на самостійне опрацювання, натомість на лекціях варто більше уваги приділяти новим науковим знахідкам, інформація про які розпорошена в різних джерелах, надто велика за обсягом чи важко доступна.

Зайве, мабуть, нагадувати, що лекції з історії культури треба супроводжувати ілюстративним матеріалом, адже це полегшує сприйняття та запам'ятовування основного масиву вербальної інформації. Що ж до семінарських занять, то вони мають слугувати не лише продовженням, а й доповненням лекційного циклу. На мою думку, їм корисніше надавати форму інтелектуальної вправи (гри), впродовж якої залучаються до обговорення всі студенти, формулюючи власні відповіді на поставлені питання, а викладач виступає модератором цього обговорення. Це дозволить залучити слухачів до окреслення власного «знання»/«бачення» проблем, що їм присвячено курс. Поза тим, це сприятиме тому, аби студенти позбулися шкільної звички бездумного засвоєння навчального матеріалу, спонукатиме до критичного аналізу історико-культурного фактажу, до здатності сумніватися, шукати, формувати власну точку зору на ту чи іншу проблему, врешті – до плюралізму суджень.

Тематична послідовність курсу та методологія викладання

Матеріали курсу найдоцільніше укласти за притаманним історії України хронологічним поділом, адже, попри умовність будь-якої періодизації, такий підхід слухачі краще сприймають, ніж групування матеріалу за проблемами відірвано від часових відрізків, про які йдеться. Врешті, саме хронологічний підхід домінує в усіх сучасних підручниках та посібниках з «Історії української культури» (найкращим з-поміж них досі залишається «Нарис історії культури України» Мирослава Поповича: К., 1999).

Тематична розбивка курсу (120 год.) може виглядати так:

Номер теми	Назва теми	Кількість годин		
		лекції	семінари	самостійна робота
1.	Вступ до курсу: огляд культурологічних концепцій та підходів до вивчення й інтерпретації історії української культури	2	2	10
2.	Дохристиянська культура на території сучасної України	2	–	–
3.	Християнська культура Київської Русі: політичний, світоглядний, релігійний та естетичний виміри	2	2	12
4.	Українська культура пізнього Середньовіччя (XIV – початок XVII ст.)	2	–	–
5.	Українська культура доби Бароко (середина XVII – XVIII ст.)	4	2	12

6.	Українська культура доби Просвітництва, преромантизму та Романтизму (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)	4	2	12
7.	Українська культура другої половини XIX – початку XX ст.	4	2	12
8.	Українська культура першої половини XX ст.	4	2	12
9.	Українська культура другої половини XX ст.	2	2	10
10.	Українська культура кінця XX – початку XXI ст. Український постмодерн	2	–	–
	Разом	28	14	80

Таке тематичне групування матеріалу залишає достатньо простору викладачеві для вибору тих проблем і фактів, які цікаві конкретній аудиторії та які він сам вважає за варті найбільшої уваги. Разом з тим є певні методологічні принципи висвітлення кожної з тем, що на них треба зважати, формуючи зміст відповідних лекцій. Зокрема:

1. При висвітленні всього матеріалу курсу слід показати зв'язок між окремими періодами та феноменами, звернувши увагу на те, що історії культури властива плінність змін, які ніколи не приходять одночасно, хоч при цьому розрізнення окремих культурно-історичних епох та стилів потрібне для того, аби збагнути природу та генезу окремих культурних явищ, послідовність їх зародження, розквіту та згасання.

2. При висвітленні всього матеріалу бажано звертати більше уваги на позитивні моменти в розвитку української культури та її високі здобутки, досягнуті попри несприятливі соціополітичні обставини.

3. При висвітленні всього матеріалу доцільно виопукати ті проблеми, що їх досліджують викладачі «свого» навчального закладу чи фахівці, запрошені для читання в ньому окремих лекцій або для участі в конференціях і презентаціях, адже це актуалізує проблематику курсу в сприйнятті студентів, а водночас вони дізнаються про наукові програми та досягнення власного вузу.

4. Упродовж викладання всього навчального курсу, обираючи сюжети, що вартують першочергової уваги на лекціях і семінарських заняттях, годиться пам'ятати, що вибраний матеріал має формувати в уяві студентів позитивний образ української культури; також важливо, аби запропоновані для розгляду на семінарських заняттях питання по можливості перегукувалися з культурними процесами сьогодення.

Зауваги до висвітлення окремих тем курсу

Тема 1 є своєрідною пропедевтикою дисципліни, тому насамперед важливо ознайомити студентів з основним понятійним та термінологічним апаратом, який уживатиметься при її читанні. Власне тут варто врахувати специфіку професійного спрямування слухачів. Наприклад, працюючи з істориками, треба більше уваги звернути на специфічну філософську та культурософську лексику, якої вони не знають, а працюючи з філософами, варто зосередитись на понятійному апараті, що притаманний історичній (історико-культурній) науковій лексиці. Загальна ж характеристика курсу надається, аби прищепити студентам уявлення про тягість розвитку української культурної традиції та в загальних рисах змалювати її стрижень.

Тема 2 потребує акценту на тому, що вся інформація стосовно «дописемної культури», тобто культури дохристиянських мешканців України та їхніх вірувань (тотемів, пантеону богів, способів «спілкування» з сакральним та інфернальним світом), символів, уявлень про світобудову тощо є лише сучасною реконструкцією, яка базується на «німих» (матеріальних) пам'ятках, на обмеженій кількості опосередкованих писемних свідчень і на екстраполяції спостережень сучасних культурантропологів на явища дохристиянської доби. Важливо при цьому підкреслити, що ця інформація не є абсолютною, вона носить суто гіпотетичний характер.

Тема 3 вимагає наведення прикладів впливу започаткованих у киево-руську добу процесів (зокрема, входження до візантійського культурного/релігійного/інтелектуального простору) на подальший розвиток української культури, що дозволить студентам зрозуміти тягість культуротворчих процесів, а також усвідомити, чому, наприклад, інтерпретація української культури модерного і постмодерного часу висновується,

серед іншого, зі знання тенденцій доби Середньовіччя та Ранняго модерну. Поза тим, викладаючи цю тему, варто представити студентам широкий візуальний ряд, адже відомо, що найлегше засвоюється і найдовше залишається в пам'яті інформація візуального та аудіовізуального характеру. Так, книжкові мініатюри та ілюстрації з рукописних книг варто показувати у ході огляду писемності й літератури, натомість демонстрацію слайдів із зображеннями пам'яток архітектури, монументального та станкового живопису доцільно розподілити між тими блоками лекційного матеріалу, де йтиметься про візантійський вплив на формування киево-руської релігійної і художньої культури, про політичний вимір сакрального будівництва і про тенденції у розвитку власної (руської/української) художньої культури.

Тема 4 найдоцільніше зосередити на акцентуванні того, що хоч у цей час превалюючою цінністю залишається причетність до східнохристиянського (візантійського) простору, але під впливом інтеграційних тенденцій XVI ст., підсилених Люблінською унією, українські еліти починають поступово «вмонтовувати» власну культуру у відносно новий для себе світ (початок процесу «окциденталізації» української культури). Окремого обговорення вимагатиме також започаткування конкуренції Церков (Православної, Католицької, Унійної та протестантських) – з акцентом на тому, що це явище вплинуло на модифікацію релігійної свідомості й формування художньої культури. Врешті, на окрему увагу в цій темі заслуговує поява «нового гравця» на політичній арені Речі Посполитої – козацтва, що привнесло нові риси суспільної свідомості в культурне поле тогочасної України-Русі, зокрема, прискорило творення образу «лицарського народу Отчизни нашої», який яскраво фіксується в українських текстах початку XVII ст.

Тема 5 є надто об'ємною для її повного висвітлення упродовж 4-х академічних годин (2 лекції), тому вкрай важливо уникнути повторення інформації, яку студенти вже знають з курсу «Історія України». Відтак, доцільним видається зосередитися не так на змінах у політичному становищі України, що їх можна представити схематично, як на впливі цих змін на формування нової ціннісної парадигми українського соціуму і, своєю чергою, на її вияви у художній культурі (літературі, архітектурі,

образотворчому мистецтві, музиці нового типу), а також у знаковій системі нового мовлення.

Тема 6 має два аспекти, де після стислого представлення «духу Провсвітництва» варто детальніше зупинитися на постаті Григорія Сковороди, зокрема інтелектуальному середовищі, у якому жив та працював мислитель, показавши, що він не був «дивним одинаком», навпаки – у чомусь відображав запити цього середовища, а в чомусь, як геній, залишався самотнім. Варто звернути увагу на те, що Іван Котляревський був молодшим сучасником Сковороди, на прикладі чого можна побачити і сув'язь часів, і сув'язь ідей. Зупиняючись на преромантизмі Сковороди з його гаслами внутрішньої зануреності у себе, «нерівної рівності» та відповідності «сродній праці», врешті ідеї обраності мислителя з його особливим правом на «потаємне» знання, належить підкреслити, що це був місток до Романтизму, дещо наївно замилюваного у життя простолюду та переконаного в призначенні митця як месії та пророка. У другій частині лекції, обговорюючи політичну та художню культуру доби Романтизму, доцільніше обійти увагою історичні перипетії та деталі біографій відомих представників української культури, натомість зосередитися на тих моментах їхньої творчості, про які напевно не йшлося у шкільних програмах з історії та української літератури.

Тема 7 потребує зосередження особливої уваги на тому, як урбанізація та індустріалізація впливали на зміну соціальної структури мешканців та на початок формування специфічної «міської культури», передусім масової (низової). Одним із побічних продуктів урбанізації, як певний опір цьому процесові, стало протиставлення «культури села» та «культури міста», де тільки за першою митці тривалий час визнавали право на «автентичність», тоді як друга хоч і знаходила своє відображення в художній культурі, призводячи до творення нових жанрів і тем, але все ж тривалий час перебувала на маргінесі мистецького освоєння/осмислення дійсності.

Теми 8 і 9 присвячено травматичним часам української історії та культури, однак разом з цим, хоч як парадоксально, в обговорюваний період було збагачено практично всі галузі культури: науку, літературу, кіномистецтво, театр, образотворче мистецтво тощо. Тому доцільніше не

стільки затримуватися на негативних культурних процесах радянського періоду, що їх студенти в загальних рисах уже знають з курсу історії УРСР, скільки розповідати про тих українських митців і їхню творчість, якими до сьогодні можна (і треба) пишатися.

Тема 10 присвячена постмодерній культурі – феномену, який для студентів є частиною їхнього повсякдення. Тому в лекції особливо важливо пояснити суть феномену постмодернізму, де, з одного боку, працюють механізми маніпуляції свідомістю і творення «пустоти», а з другого – заховано системи захисту від остаточного знищення. Також слід показати різноманітність сучасної художньої культури (масової та елітарної), яка, на рівні масовості та кітч (в т. ч. гламуру), доволі часто відповідає тим чи тим ідеологіям/міфологіям та поширюваним ними системам цінностей, пріоритетам, цілям, інтересам, потребам.

Тематика та методики проведення семінарських занять

Як уже мовилося вище, семінарські заняття мають стати продовженням та доповненням лекцій, а не дубляжем їхньої проблематики. Працюючи на семінарських заняттях, студент має продемонструвати розуміння процесів розвитку української культури та знання про ті чи ті культурні явища й об'єкти, а ще головніше – порівнювати різні культурні феномени, брати участь у дискусіях, толерувати інакші судження та вступати в діалог з опонентами. Позаяк конкретна методика проведення семінарських занять залежить від обраної викладачем форми й тематики, то, не вдаючись до опису загальної методології, наведу приклади тих форм проведення семінарів, які видаються продуктивними мені.

Семінар 1. Вступ до курсу. Поняттєвий апарат дисципліни «історія культури».

Питання для підготовки:

- Що таке «культура», історичні зміни смислового наповнення цього поняття.
- Що таке «стиль» і що таке «культурно-історична епоха». Розрізнення понять.
- Погляди Дмитра Чижевського про культурно-історичні епохи.
- Основні сучасні підходи до вивчення/визначення культури.

Методичні рекомендації щодо проведення семінару:

1) семінарське заняття проводиться у вигляді письмової контрольної роботи обсягом до 4-х сторінок стандартного зошита (чи 2-х сторінок формату А4); перед початком контрольної роботи студентів слід попередити, що від них вимагається не дослівне дублювання дефініцій, наведених у підручниках, а їхнє власне розуміння запропонованих для розгляду питань;

2) питання на контрольну роботу:

– опишіть власне розуміння «культури», яке було сформоване у Вашій уяві до ознайомлення з науковими дефініціями цього поняття;

– наведіть те наукове визначення поняття «культура», яке видається Вам найбільш коректним; поясніть, чому Ви вибрали саме це визначення, які його переваги та недоліки;

– дайте визначення поняттям «стиль» та «культурно-історична епоха»; вкажіть, у чому полягає відмінність між ними;

– коротко поясніть, які теми чи періоди в історії української культури можуть зацікавити Вас найбільше, чому?

Семінар 2. Культура Київської Русі

Питання для підготовки:

• Язичницька культура давньої України: пантеон богів, уявлення про будову всесвіту, простір і час та місце людини у світі; мистецтво дохристиянської Русі.

• Християнське уявлення про світ; храм як відтворення моделі християнського «космосу», символічне значення окремих структурних елементів храму.

• Сакральна архітектура Київської Русі (на прикладі пам'яток Києва та Чернігова).

• Образотворче мистецтво: мозаїки та фрески Софії Київської.

• Упровадження писемності: початок нового типу комунікаційної освіти.

• Розвиток літератури: основні літературні жанри, їх загальна характеристика.

Методичні рекомендації щодо проведення семінару:

1) семінарське заняття проводиться у вигляді рольової гри, що передбачає активне спілкування студентів між собою у формі уявної екскурсії, яку одна підгрупа (умовно – мешканці Києва XII ст.) проводить для іншої підгрупи (умовно – киян, які проживали тут у дохристиянську добу і потребують детальних пояснень щодо укладу життя та культури, яких вони не розуміють). Учасники кожної підгрупи самі вибирають з-поміж себе «капітана команди», який буде задавати хід віртуальній «екскурсії»; через 30 хв. від початку гри підгрупи «міняються» ролями, тобто «прибульці» перевтілюються в «екскурсоводів середньовічним Києвом», а група «Киян XII ст.» стає уявними «прибульцями»;

2) «екскурсоводи» мають пояснювати, що саме бачать «прибульці», чому той чи інший об'єкт з'явився в Києві, що він означає, чому його вважають важливим; бажано, щоб вони підготували слайди із зображенням пам'яток, які будуть демонструватися за допомоги проектора;

3) «прибульці», зі свого боку, повинні задавати питання «екскурсоводам», наголошуючи на тих нових явищах, які з'явилися після хрещення Русі, та пояснюючи, чому це їх дивує, і розповідаючи про відмінності, які були у «іхні часи».

Семінар 3. Українська культура кінця XVI – середини XVIII ст.

Питання для підготовки:

- Ренесансні тенденції в українській культурі кінця XVI – початку XVII ст. (на прикладі архітектури та скульптури Львова).
- Основні світоглядні параметри барокової культури.
- Співвідношення «візантійської» та «латинської» традицій у ранньомодерній українській культурі: український іконопис доби пізнього Середньовіччя (XVI ст.) та Бароко (XVII – XVIII ст.).
- Сакральна архітектура доби Бароко.
- Український портретний живопис кінця XVI – початку XVIII ст.
- Українська скульптура доби Бароко; творчість Йогана Пінзеля.
- Українська шкільна драма доби Бароко.
- Українська музика доби Бароко.

Методичні рекомендації щодо проведення семінару:

1) семінарське заняття доцільно проводити у вигляді презентацій, що демонструються за допомоги проектора та обговорюються учасниками семінару; питання для підготовки презентацій:

– Ренесансна архітектура Львова: ансамбль Успенської церкви (Успенська церква, каплиця Трьох святих та вежа Корнякта), «Чорна кам'яниця», «Будинок Корняктів», каплиця Боїмів.

– Естетичні та світоглядні риси української сакральної архітектури доби Бароко на прикладі монастирського комплексу Софії Київської (споруди, зведені впродовж 17–18 ст.), Георгіївського собору Видубицького монастиря у Києві, Святопокровського собору в Харкові, собору св. Юра у Львові.

– Український парадний портрет 17–18 ст. (портрети шляхтичів, козацької старшини та церковних ерархів).

– Український бароковий іконопис (на прикладі: комплексу ікон із церкви с. Березна на Чернігівщині, ікон «Покрова» та «Христос у точилі»).

– Українська барокова скульптура (на прикладі творчості Йогана Георга Пінзеля).

– Українська барокова музика (на прикладі творчості Миколи Дилецького або Максима Березовського).

2) однією з форм презентації може бути представлення/розігрування/декламація короткої «шкільної драми» або її частини драми (з-поміж тих, що їх ставили спудеї Києво-Могилянського колегіуму; текст належить вибрати самостійно з антологій «Українська література XVII ст.», «Українська література XVIII ст.», «Українська поезія XVII ст.»). Перед виставою хтось із авторів презентації має зробити короткий вступ із розповіддю про історію української барокової драми та про зміст обраного для представлення твору.

3) презентації бажано готувати у підгрупах по 2–3 особи (у виставі до 5 осіб); тривалість кожної презентації до 10 хв., а на підгрупі студентів або ділить викладач, або вони формують їх самі.

4) кожну презентацію мають обговорювати всі студенти; уміння задавати питання, робити уточнення, дискутувати оцінюватиметься окремими балами.

Семінар 4. Українська культура доби пізнього Бароко, преромантизму та Романтизму

Питання для підготовки:

• Українське пізнє Бароко й преромантизм; філософські погляди Григорія Сковороди.

- Загальна характеристика українського Романтизму як естетичного і політичного проекту.
- Романтизм в українському образотворчому мистецтві (живопис, графіка).
- Українська музика доби Романтизму.
- Романтизм в українській літературі (Котляревський, Шевченко, Гоголь) та у політичних деклараціях («Книга буття українського народу») першої половини XIX ст.

Методичні рекомендації щодо проведення семінару:

1) семінарське заняття доцільно проводити у формі «філософського» діалогу-диспуту, зразком для чого слугуватиме твір Григорія Сковороди «Благодарний Еродій»;

2) проведення диспуту модерує викладач, задаючи основні проблемні блоки, які належить обговорювати, спрямовуючи дискусію у відповідне русло, слідкуючи, щоб усі студенти, які бажають висловитися, мали змогу це зробити;

3) можливі проблеми для обговорення (щонайбільше чотири із запропонованих, які можуть дещо змінюватися чи уточнюватися у залежності від зацікавлень студентів):

– преромантичні (Григорій Сковорода) уявлення про «істинне щастя», про дотримання в усьому мірі, про важливість раціонального та інтуїтивного знання, про можливість захоплюватися чужими здобутками та дотримуватися власних/традиційних норм моралі;

– передромантичні (Григорій Сковорода) та романтичні (Котляревський, Шевченко, Гоголь, Костомаров) погляди на співвідношення соціального та внутрішнього світу людини: значимість активного соціального/політичного життя, жертвовність; пошук/приміряння ідентичностей та пізнання душі/долі/місії/сутності окремого індивіда або народу;

– романтичне зацікавлення професійних композиторів, письменників художників доби Романтизму життям «простих людей» як «еманацією народного духу»: уявлення про значимість дослідження та збереження культури простолюду (фольклор)

1) обговорення варто проводити, поділивши групу на дві підгрупи, одна з яких представлятиме погляди пізнього Бароко (преромантизму),

а інша – Романтизму; через 30 хв. від початку дискусії вони мають обмінятися ролями;

2) після обговорення кожного питання представники підгруп (по одному від кожної) підводять короткий підсумок дискусії, а після завершення всього диспуту це робить викладач, окремо зупиняючись на складніших проблемах.

Семінар 5. Академізм, реалізм та імпресіонізм в українській художній культурі другої половини XIX ст.

Питання для підготовки:

- Реалізм в українській художній культурі XIX ст.: ідейно-естетичні засади та основні представники.
- Імпресіонізм в українському образотворчому мистецтві кінця XIX – початку XX ст.
- Реалізм та імпресіонізм в українській літературі кінця XIX – початку XX ст.
- Українська архітектура другої половини XIX ст.
- Українська музика й театр другої половини XIX ст.

Методичні рекомендації щодо проведення семінару:

1) семінарське заняття доцільно проводити у формі рольової гри у два етапи: представлення осіб, що надасть можливість поглянути на процеси культурно-мистецького життя України крізь призму особистісного бачення/сприйняття цих процесів людьми, які брали в них безпосередню участь, а також узагальненого представлення естетичних/соціальних концепцій відповідних художніх напрямків;

2) форма першого етапу гри полягає у тому, що студенти першої підгрупи (2 особи) вибирають собі одного з представників української культури другої половини XIX ст. та за 4 хв. оповідають про її/його специфіку характеру, творчість, естетичні пріоритети, суспільно-політичну позицію чи й моменти приватного життя, але не називають обрану особу на ім'я (допускається також використання характерних аксесуарів, пародіювання тощо), тоді як друга підгрупа (2 особи) має вгадати, про кого йдеться (при вгадуванні можна задавати питання, відповіді на які звучатимуть «так», «ні», «можливо», «приблизно»);

3) у другому етапі гри студенти діляться на дві (реалісти та імпресіоністи) або три (академісти, реалісти, імпресіоністи) підгрупи і впродовж 15–20 хв. провадять дискусію щодо переваг і недоліків естетичних і соціальних програм відповідних мистецьких стилів.

Семінар 6. Естетичні концепції українського авангарду 1900–1938 рр.

Питання для підготовки:

- Розвиток авангардистських течій в українському мистецтві 1900–1938 рр. (концептуалізм, структуралізм, символізм, футуризм, експресіонізм, монументальний візантинізм школи Бойчука).
- Авангардні напрямки в архітектурі (сецесія, конструктивізм, функціоналізм).
- Модерні художні напрямки в українському образотворчому мистецтві (сецесія, кубізм, кубо-футуризм, символізм, структуралізм, конструктивізм, експресіонізм).
- Український театр початку ХХ ст.: нова сценографія Леся Курбаса.

Методичні рекомендації щодо проведення семінару:

1) семінарське заняття доцільно проводити у вигляді гри, поділивши студентів на 2 підгрупи («команди»), кожна з яких отримує комплект карток із назвами авангардних течій, що розвивалися в українській культурі впродовж 1900–1938 рр., а також іменами й прізвищами представників цих течій. Картки з прізвищами відкриваються відразу, картки з назвами течій залишаються закритими. Представники однієї підгрупи по черзі наосліп витягують картку із назвою течії і, не зачитуючи назви вголос, описують її так, щоб представники другої підгрупи вгадали, про що йдеться, та назвали течію (при цьому прізвища митців не вказуються). Коли течію вгадано правильно, то членам підгрупи, яка вгадувала назву течії, належить між власними картками знайти прізвище представника цієї течії та, не називаючи прізвища, описати його/її творчість так, аби представники першої групи вгадали прізвище (у ході вгадування можна задавати уточнюючі запитання, відповідями на які мають бути тільки «так», «ні», «приблизно»). Далі студенти підгрупи, що «вгадувала» назву течії, самі наосліп вибирають картку із назвою течії та описують її, а студенти протилежної підгрупи вгадують течію та вибирають з відкритих карток прізвище її представника. Почергова «зміна ролей» відбувається до завершення гри;

2) час на опис ситуації – до 3 хв., час на вгадування – до 2 хв., останні 10–15 хв. семінарського заняття слід зарезервувати для загального обговорення гри та підведення її підсумків;

3) принцип оцінювання командних результатів такий: коректний опис мистецького напрямку чи особи митця – 2 бали; частково коректний опис мистецького напрямку чи особи митця – 1 бал; не коректний

опис того самого – 0 балів. Правильна відповідь на коректний чи частково коректний опис – 1 бал; неправильна відповідь – 0 балів. Коли опис здійснено не коректно, тож правильна відповідь не була можливою, 1 призовий бал нараховується команді, котра відповідала. Виграє команда, яка отримала найбільше балів; усім учасникам команди, яка виграла, до індивідуального результату додається 1 бал.

Семінар 7. Українська культура радянського періоду (1920–1990 рр.)

Питання для підготовки:

- Ідеологічна та естетична концепції соцреалізму: сенс та художнє втілення (література, образотворче мистецтво).
- «Монументальна пропаганда» як ідеологічне та мистецьке явище.
- Політична «відлига» і феномен «шістдесятництва»: основні імена, прагнення, здобутки.
- Основні напрямки українського радянського андеграунда: феномен, причини виникнення, естетичні програми.

Методичні рекомендації щодо проведення семінару:

1) семінарське заняття доцільно проводити у вигляді вистави, на якій студенти розігруватимуть «відкриті партійні збори», присвячені засудженню «антирадянської діяльності» шістдесятників (художників, поетів, письменників, музикантів, учених) крізь призму відповідності їхніх творів критеріям соцреалізму, «марксизму-ленінізму»/«діалектичного матеріалізму», принципам радянського інтернаціоналізму та лінії партії;

2) перед початком семінару студенти діляться на дві підгрупи: одні гратимуть роль представників компартії і творчої інтелігенції, що сповідує радянську ідеологію, а другі – представників руху «шістдесятників», які чинили опір радянському режимові та його ідеології;

3) основними персонажами «вистави» мають бути, з одного боку, радянські функціонери, які сидять у президії (перший секретар обкому КПУ, що головує на зборах, голова Президії НАНУ, голови спілок письменників і художників), а також парторг, профорг, комсорг та представники «народу», які сидять у залі (2–3 особи). Протилежну сторону представлятимуть їхні опоненти-шістдесятники, які теж сидять у залі, але окремою групою: Василь Стус, Василь Симоненко, Іван Драч, Микола Вінграновський, Ліна Костенко, Євген Гуцало, Іван Дзюба, Сергій Параджанов, Алла Горська, Віктор Зарецький, Вячеслав Чорновіл,

Михайло Горинь, Євген Сверстюк тощо (персонажів вибирають самі студенти);

4) конкретний сценарій «проведення зборів» розробляють студенти, готуючись до семінару, а спільні вимоги до учасників «вистави» такі: знати/розуміти суть культурних, політичних та ідеологічних процесів у радянській Україні наприкінці 50-х – впродовж 60-х років ХХ ст.; розкрити естетичні, громадянські, соціальні, ідеологічні, політичні позиції представників шістдесятництва; представити ці позиції через їхні закиди, протести та виступи;

5) уся вистава триває 60–65 хв., окремі виступи – до 3 хв., репліки – 1–2 хв., вступне та заключне слово головуючого – по 2 хв. Останні 10–15 хв. заняття викладач присвячує аналізу «вистави», підведенню підсумків і відповідям на можливі питання. Окрему увагу в підсумках варто приділити оцінці навичок ведення діалогу, протистояння несправедливій критиці та умінню відстоювати власну позицію.

Підсумовуючи додаю, що запропонована тут тематика семінарських занять та форми їх проведення, які принципово відрізняються від традиційних питань-відповідей, сподобаються не всім викладачам і навіть не всім студентам. Попри це, як показує досвід, інтелектуальна «гра» спонукає молодих людей замислитися, відкласти гаджети, книжки й конспекти, а головне – не користуватися завченими фразами, натомість формулювати власні судження. На мій погляд, це і є головним завданням освітнього процесу.